

Bölöni Domokos

Szélrózsa kankalin (III.)

Mondatok az életemről

8. HAZA A MÉLYBEN

Jól rendelték az istenek, hogy az ember ne maga válassza szülőföldjét. Az emberiség opportunistá. Ma mindenki Kaliforniában jönne a világra. A székek se mind a Hargitán születnének. Módos agyú emberek azzal ellensúlyozták hátrányos szülőföld-helyzetüket, hogy magukhoz emelték az életet adó rögöt. Amely ettől aztán híressé vált. Néha anélkül, hogy tudomásul vette volna. A zseni földje rendszerint lemarad a világhírben. Bartók Béla szülővárosa langyos öntudatlanságban él. Nem veszi észbe lakossága (népe aligha), hogy ha az ölébe vetett talenterrel okosan gazdálkodik, negyedszázad múltán, a világhírű zeneszerző születésének 150. évfordulóján, a művelt világ figyelmének a középpontjába kerülhet, Európa (kis)fővárosa lehet. Bólya romos elfeledettségben szunnyad, holt pompás kis erdélyi zarándokhelyé emelhető, csak hát minek. Hazánk szép lehet a magasban, nem az a mélyben. A mélyhaza fuldoklik a tunyaságban. A harmadik évezred tájai sok tekintetben épp oly avítottak, mint, lehettek, mondjuk, a középkorban. Szülővidékem lankáit-dombjait mintha örökös őszi pókháló rejtegetné az ég szemei elől. Amikor mégis átveri a mennyei függönyt a darázsdongató októberi verőfény, az ökörnnyállal csípős must illatát is lengeti a lusta hegyvölgyi szellő, és valamelyik szőlőalji árokból a szüreti áldomástól elbódult vincellér világgal megbékélő hortyogása hallik.

Nem mozarti a muzsika.

Az ősz az indulást jelentette. Dicsőbe. Valahányszor hivatalos helyen kellett kimondanom a nevét, úgy éreztem magam, mintha vasárnapi ünneplőben volnék, és valamilyen fogadalmat tétetne velem a pap a templomban: Dicsőszenzmárton.

Megilletődve tagoltam, feszélyezett az ünneplő kabát. Szűk volt hónaljban. Dicsőszenzmárton.

Amikor először hallottam így, elkaccantottam magam. Mi az, hogy Dicsőszenzmárton. Ilyen nincs. Dicsőbe, az más. Dicsőbe ment mindenki, aki a Küküllők közén lakott, balavásáriak, kórodszenzmártoniak, bonyhaiak, gógánváraljaiak, bernádiak, jövedicsiek, leppendiek, dányániak, héderfáiak, futákiak, lackodiak, csávásiak, mikefalviak, désfalviak, haranglábiak, abosfalviak, vámosgálfalviak, bogácsiak, pócsfalviak, erdőaljiak, szőkefalviak, csüdőtelkiek, magyarsárosiak, botorkaiak, bábahalmiak, dombóiak, ádá-

mosiak, sövényfalviak, magyarkirályfalviak, de magyarózdiak, herepeiek, medvésiek, küküllőváriak, vesszőiek, boldogfalviak, zsidveiek, bethlenszentmiklósiak, bényeiek, magyarpéterfalviak, még a tatárlakiak is, mindenki csak Dicsőbe járt szeredánként, amikor a hetipiacot tartották, és nagyvásárkor. Dicsőbe jártak nemcsak piacozni és beásárolni, hanem pereskedni is, míg el nem költöztették a törvényszéket. Gyógyulni is: kórházi látogatásnapokon, csütörtökön és vasárnap zsúfolt vagonokkal érkeztek a vonatok. Dicsőbe járt a sok ingázó, dolgozott már anyai nagyapám is az akkor még Nitrogénnek nevezett gyárban, aztán rokonok, ismerősök a szebb nevű Vegyipari Kombinátban, de munkát adott mindenféle mesterembernek, kőművestől az autószerelőig, asztalostól a tévéjavítóig.

Dicső bizony csak Dicső volt, nem Dicsőszentmárton. Vagyis dolgos, munkás hétköznap, nem ünnep.

Mondják, már Jókai is kifigurázta mondván, hogy *dicsőnek se dicső, szentnek se szent, s Mártonnak is csak Marci*.

Ebben a Marciban telt ifjúságom gyertyásabbik része.

A negyvenéves érettségi találkozón meg sem próbáltam szembesíteni diákkorom megfakult képeivel a szabadság pünkösdi fényében pár centivel megemelkedett települést, türelmesen megvártam, míg tompul a déli sugárzás és a folyó vashídját megnyújtja kissé az árnyék, aztán szabadon csatangolhattam ismét, kedvemre. Könnyen bejárható, mert negyven év alatt mindössze négy-öt „pontjához” kapcsolható igazán a létem: az iskolához, aztán Kovácsné házához a vegyipari kombinát felé vezető úton, aztán Bancsi Anna néni Küküllőre rúgó házához a Malom utcában (a nagy árvíz idején tutajjal közlekedtünk a városban), néhány kocsmához-vendéglőhöz, amelyekben többnyire sört ittam, s végül a kórházhoz, amelyben családuink csaknem minden tagja feküdt; meggyógyult vagy éppen kiszenvedett. Nagyanyám, nagyapám, anyám, én (még élek). Ott született első és második gyermekem. Oda kerültem ki a katonaságban kapott fertőző sárgasággal, és amikor egy baleset után könyöktörést szenvedtem, ott gyógyított meg a legendás hírű Mihály doktor. Legerősebb emlékeim tehát nem annyira iskolájához, inkább kórházához fűznek. Nem jártam, nem járhattam az 1916-ban Kós Károly tervei szerint elkészült Magyar Királyi Állami Elemi Iskola szecessziós épületébe, amely 1919-től román állami elemi, majd felsőbb iskolaként működött, mai neve Avram Iancu Gimnázium. Nem volt szerencsém hozzá, mert „az én időmben” már megint elemi iskolaként fungált, különben is én a közeli Vámosgálfalván tanultam ötödiktől. Aztán pedig bennünket, Dicsőben kezdő nyolcadikosokat már nem az 1900-ban elkészült és Sándor János* főispán által felavatott Polgári Leány-, Fiú- és Elemi Iskola fogadott be — ott akkortájt már csak hetedikig tanultak magyar diákok. A mi évjáratunk az új, szocialista sablon szerint felhúzott épületben kapott helyet; és a kollektivizálás diadala utáni időszak szigorúságát az is mutatta oktatási viszonylatban, hogy minékünk nem engedélyezték például érettségi tabló állítását. Így aztán a tanárok, akik az új tago-

zatra az „alsó iskolából” jöttek át vagy jártak fel — Orbók Ferenc, Pethő István, Majthényi Zoltán, Szakács András, Kocsis Ferenc, Bálint Tibor, Sándor Dénes, Patakfalvi Jenő és akihez leginkább ragaszkodtam, magyartanár osztályfőnökünk: Gáspár György — csak korábbi vagy későbbi maturandusok társaságából tekintenek a folyosón sétáló öregdiákokra vagy a mindenre rácsodálkozó szeptemberi fikákra.

A „dicsőiséggel” idegenben nem illett dicsekedni. Hiszen ha csak kimondtam a szót: Dicső, máris robbant a röhej; ha pedig elszóltam magam: Dicsőbe megyek, azonnal leütötték a labdát: — *S vissza is jössz? Úgy gondolod, hogy kiengednek?!*

Ha azt mondtad: Dicső, azt értették: bolondokháza. Kedves bolondjai voltak pedig, Jókai pompás regényt írhatott volna róluk, és csakis róluk.

Nekem ez a városka egy nagyon hosszú hétköznapi az életemből.

Dicső annyira „hétköznapi”, hogy mikor Sipos Domokos írásága kapcsán valamiféle patinával próbálnám nemesíteni, a nagy tehetségű szerző szomorú élete, sanyarú sorsa hamar ledörzsöli a hamis mázt a képről.

Talán csak a Csepreghy András—Csepreghy Henrik szerzőpáros *Dicsőszentmárton régi arca* című pompás könyvében föllelhető színes képeslapok reprotit nézegetve fog el valami torokszorító érzés, a szomorúság, hogy nem *akkor* éltem itt, amikor még nagyon kedves és szép lehetett minden, s ezzel egyidőben valami időtlen szomorúság: hogy mostanra megfogyatkozott magyarsága csaknem teljes tudatlanságban lakja be egyre szűkülő életterét, hogy mennyire nem ismeri városát, nem tudja házai, intézményei, templomai, iskolái, boltjai építetöit és gazdáit, a Városháza, a Megyeháza, a Közkórház, a Nemzeti Szálloda, Kávéház és Étterem, a Pénzügyigazgatóság, a Takarékpénztár, Kaszinó, a „Fényes” (gróf Pekri Sándor kastélya), a Királyi Járásbíróság, az Erzsébet Könyvnyomda, a Vasútállomás (indóház) és a többi jellegzetes épület, létesítmény, az Erzsébet utca, Erzsébet tér, Rákóczi utca, Rákóczi-kert, gr. Bethlen Gábor utca, Sándor János utca, a Küküllő-híd történetét — ma sem, amikor pedig szabad a megismerés, nincs gátja a múltfeltárásnak.

*

Dicső annyira „Dicső”, hogy mikor elgondolom: a modern zene egyik óriása itt született, és a város körülbelül annyit tud róla, vagy még annyit sem, mint Nagyszentmiklós Bartókról, elborzadok. Tihanyi László írta a Muzsika 2006 augusztusi számában: *Egy róla készült és nálunk is bemutatott portréfilmben nekiszegezték a kérdést: hová tartozik? Ha jól emlékszem a válaszára, az valahogy így szólt: „Nézzte, én egy Romániában született és ott nevelkedett, Ausztriában és részben Németországban élő, magyar anyanyelvű zsidó vagyok: én mindenhova tartozom.” A válasz egyszerre volt szellemes és diplomatikus, egyúttal finoman érzékeltette a kérdés abszurd voltát. Mindig, mindenhol magyar-nak tartották, ő is számtalanszor elmondta, hogy magyarul gondolkodik, magyarul álmodik. Nem kérkedett vele, de sohasem tagadta. Halála másnapján a magyar médiumok az MTI hí-rét vették át: „Elhunyt Ligeti György, magyar származású osztrák zeneszerző”. Halálában*

— azon kívüül, hogy bosszú és embertelen szenvedéstől váltotta meg — talán az az egyetlen jó, hogy ezt már nem hallhatta. Nekiünk pedig marad — nem először — a szégyen. (Gondolatok Ligeti György halála után.)

Szülővárosa, úgy tudom, kereste és tartott is fenn valamiféle kapcsolatot vele. Megbocsátaná a világ hirtelen támadt opportunizmusát, ha legalább halálában befogadná elcsámborgott fiát, aki lám, mindenhova tartozik, oda is, ahol mostani „földijeit” semmit sem tudnak róla. Megbocsátaná a kozmopolita világ, ha ravasz húzással bár, de hirtelen fiává avatná a zeneóriást, és művelni kezdené kultuszát, szobrot emelve zsenijének.

Haza a mélyben, haza a Küküllő medrében, a sírgödrök mélyén, haza a rögökben. Gyárfás Elemér, Dosztál Kálmán, Sipos Domokos, Ligeti Sándor, megannyi könyves, pennás ember, ecsettel, karmesteri pálcával, pénzzel és ésszel dolgozó ember mélyhazája, kishazája: Dicső.

(A neten is rejtőzködik. Úgy olvashatsz egyet s mászt róla anyanyelveden, ha Hajdúszoboszló testvérváros honlapjára kattintasz.)

Szent Márton oltalmába ajánlott porfészek. A Márton-napi lúd hirtelen elgámgintja magát, s azon-sült-módján, ropogós-pirosan fölszáll, és elhúzt a búsba, a többi vándormadárral.

Sándor János főispán úr városa. A Sándor János-hegy égőzöld S és J betűi sugalltak valaha valamiféle „magashazát”, hazát a magasban is. Azóta az is becsúszott lassan a Kis-Küküllőbe.

Dicsőben hétköznap szeretek csavarogni. Mostanság inkább csak évfordulókra, osztálytalálkozókra, kórusfesztiválokra, ilyesmikre hívnak. És temetések, esküvők is köteleznek. Temetésen nem sírni, lagziban nem inni. Figyelni a szívet, dobog-e még.

Ha tudnék, regényt kellene írnom erről a kedves térről. Előbb gondosan leporolni. Törölni róla mindent, aztán alapítani egy új települést, kitalált lakókkal, ismeretlen hősökkel, akik felépítik a várost, és Szent Márton oltalmába helyezik. És élnek boldogan, az idők időtlenségében.

Egy tiszta szavú regényt, amelynek nincs büntudata. Egy szerzőtől, akinek nincs már lelkifurdalása.

Mert talán megszenvedte már lelkében sajtó kishazáját.

*(S. J.: Marosvásárhely, 1860. nov. 14. — Bp., 1922. júl. 16.: politikus, miniszter. A bécsi műszaki katonai ak. hallgatója volt, majd jogot végzett a bp.-i tudományeg.-en. 1882-ben vm.-i szolgálatba lépett. 1883-ban Torda-Aranyos vm.-ben tb. főszolgabíró, majd főispáni titkár, 1889-ben a vm. alispánja, 1891-től 1902-ig Kisküküllő, 1901-től 1902-ig Maros-Torda vm. és Marosvásárhely főispánja is. Sógorság és politikai barátság fűzte Tisza Istvánhoz. 1903–1905-ben a belügymin. politikai államtitkára, 1913. jún. 10-től 1917. jún. 15-ig a második Tisza-kormány belügyminisztere volt.)

Pomogáts Béla

Erdélyi irodalom

Hagyományok és alapok

Az erdélyi magyar irodalom súlyos történelmi kataklizmák hatására jött létre, „zord idők” nyomása alatt, nemcsak kifejezve ezt a nyomást, meg is küzdve vele. Létrehozása igen nehéz feladatot jelentett, minthogy az erdélyi magyarságnak a kisebbségi sors mostoha feltételei között, számottevő külső támogatás nélkül, saját kezdeményező készségére és szerény anyagi erejére utaltan kellett kiépítenie a nemzetiségi kultúra intézményeinek rendszerét. Az elvégzendő munka mindazonáltal szilárd alapokra épült: a viszonylag nagy létszámú magyar lakosság mellett az erdélyi magyarság gazdag hagyományaira és már meglévő kulturális intézményeire.

A kisebbségi lét keretei közé került magyarság évszázados történelmi és művelődési hagyományokra tekintett vissza: az egyetemes magyar hagyományok mellett külön erdélyi tradíciókra is. A székelység viszonylag külön mederben folyó rendi története: a középkori Erdélynek az egész ország védelmében folytatott tatár- és törökellenes harcai, amelyek mindenképpen azt a meggyőződést erősítették meg, miszerint Erdélynek egész Magyarország sorsáért és jövőjéért kell felöltséget vállalnia; az erdélyi fejedelemség politikai és kulturális öröksége, amelynek fontos része volt a tordai országgyűléseken kimondott vallásszabadság, ez ugyanis az emberi személyiség függetlenségét erősítette meg; az 1848–1849-es szabadságharc emlékei, amelyek széles körben növelték Erdély és Magyarország összetartozásának tudatát; valamint az erdélyi népek együttélése és egymással folytatott küzdelmei, amelyek ugyanakkor elmélyítették azt a felismerést, hogy Erdély nemcsak a magyar (és székely) nép szülőföldje és hazája, hanem a románoké és szászoké is, ugyanúgy hatással voltak ennek a tradíciónak a kialakulására, mint az erdélyi magyar kultúra kiváló egyéniségeinek példája. Az erdélyi magyar köztudat bensőséges ragaszkodással őrizte Apáczai Csere János, Tótfalusi Kis Miklós, Bethlen Miklós, Kőrösi Csoma Sándor, Bolyai Farkas, Bolyai János, Kriza János, Barabás Miklós, Jósika Miklós és Kemény Zsigmond emlékét. Komoly szerepet játszottak az erdélyi magyar tradíció kialakításában a történelmi múltú magyar iskolák és kollégiumok, így a kolozsvári katolikus, református és unitárius kollégium, a nagyenyedi Bethlen-, a sepsiszentgyörgyi Székely—Mikó- és a zilahi Wesselényi-kollégium, a székelyudvarhelyi és csíkszeredai katolikus középiskolák.
